ROZHLADY

REFORMA ARABSKEJ GRAMATIKY – NEUSKUTOČNENÝ PROJEKT

MAREK BRIEŠKA

BRIEŠKA, Marek: Arabic grammar reform – the abandoned project. Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, No. 1, pp. 159 – 168. (Bratislava)

The paper aims at providing overview and analysis of the various suggestions concerning simplification of Arabic grammar and language. The problem of grammar reform is not new, first projects can be traced back to the first centuries after the advent of Islam. Arab linguists have discussed various approaches towards grammar simplification for centuries. However, any reform that entails core restructuring of the Arabic language is attacked from the religious Islamic circles and perceived as jeopardising Arab-Islamic legacy due to its liturgical nature. Therefore, any significant encroachment on the Arabic language structure is deemed to fail.

1 Rozličné prístupy k rovnakému problému

Pod generickým názvom tohto projektu sa skrývajú niektoré viac-menej úspešné pokusy zrevidovať alebo zmodernizovať ťažkú arabskú gramatiku. Zložitost' arabskej gramatiky má svoju históriu a len nedávno boli vypracované návrhy a konkrétne postupy na riešenie tejto problematiky.

Ako už indikuje sám názov, ide o zjednodušenie arabčiny a/alebo arabskej gramatiky, pretože niektorí autori dôsledne rozlišujú rozličné úrovne, ktorých by sa zmeny a zjednodušenia mali priamo dotýkať. Všetky návrhy však vychádzajú z predpokladu, že arabský jazyk je inherentne ťažký a je problém sa ho naučiť alebo vyučovať. Samotná povaha jazyka a skutočnosť, že vďaka fosilizačnej sile Koránu a arabsko-islámskeho¹ dedičstva (*turât*) sa gramatika arabského jazyka zásadne nemenila v podstate od jej kodifikovania v 8. a 9. storočí starými arabskými gramatickými školami v Basre a Kúfe, si žiada jej dôslednú revitalizáciu. Tu sa však budeme rozchádzať v názoroch s niektorými autormi (napr. Samr Rūḥī al-Fajšal), ktorí hľadajú príčiny viac v ľuďoch ako v samom jazyku. Jednou z možných príčin úpadku jazyka je aj to, že učitelia arabčiny, ktorí daný jazyk vyštudovali ako vedný odbor, nie sú dostatočne oboznámení s metodológiou vyučovania jazyka. To by však naznačovalo, že problém má skôr metodologicko-pedagogický charakter. Pravdou však je, že ani skutoční odborníci na daný jazyk nemajú dosť znalostí v oblasti gramatiky a morfológie, ktoré by im umožnili správne vyučovať a napr. analyzovať literárne texty (Rūḥī al-Fajšal, 1989, s. 158). Zriedkavo sa nájdu

¹ Napriek kodifikovanej podobe *islamský* ponechávame v celom príspevku podobu *islámsky* rešpektujúc fakt, že mnohí odborníci na arabskú kultúru sa prikláňajú k podobe s dlhým *á* a tento názor zastáva aj autor príspevku (pozn. redakcie).

pedagógovia, ktorí aj napriek formálnemu tréningu v modernej spisovnej arabčine (ďalej len MSA) ju používajú na spontánny, ústny prejav. MSA sa využíva hlavne na písomnú komunikáciu.

1.1 Radikáli verzus umiernení

Spomedzi rôznych skupín a pohľadov by sa dali vyčleniť dva smery reprezentujúce rôzne prístupy k reforme arabčiny. Na jednej strane sú to pokusy o zjednodušenie gramatiky tak, ako ich prezentuje predovšetkým Akadémia arabského jazyka (ďalej len AAJ) v Káhire, t. j. bez závažných zásahov do jeho štruktúry. Druhý pól je prezentovaný radikálnejšími názormi, ktoré požadujú závažnú reformu gramatiky, ktorá je vo svojej podstate reštrukturalizáciou jazyka (Muḥammad Riḍā al-Šabībī 1952, Anīs Frajḥa 1959), o diela ktorých sa budeme bližšie opierať pri analyzovaní radikálnych pokusov o reformu.

2 Inštitucionalizácia problému – chronologický prehľad

Projekty na zjednodušenie gramatiky sa z úrovne individuálnych návrhov dostali na úroveň inštitúcií, ktoré majú faktický dosah na jazykové plánovanie a jazykovú politiku. Tu však vidno roztrieštenosť Arabov a nejednotný prístup k danej problematike, keď partikulárne a regionálne záujmy jednotlivých arabských štátov a vlád prekážajú vytvoreniu jednotnej jazykovej politiky (*al-sijāsa al-luġawīja al-muštāraka*), a tak pôsobia ako retardačný faktor na dosiahnutie arabskej jednoty (*al-waḥda al-ʿarabīja*).

V prvých dekádach minulého storočia sa pozornosť inštitúcií upriamila na zjednodušenie jazyka. Ministerstvo vzdelávania (*Wizārat al-Maʿārif*) v roku 1938 vytvorilo výbor, ktorý sa mal špeciálne zaoberať zjednodušením gramatiky, morfológie, rétoriky a štylistiky (Rūḥī al-Fajṣal, 1989, s. 159). Ministerstvo poslalo text, ktorý vypracoval výbor na AAJ v Káhire, aby ho jej členovia pripomenkovali. Ťažisko problému a jeho riešenie sa tým presunulo z jednotlivca a jeho individuálnych pokusov na inštitúcie, ktoré mali prevziať zodpovednosť za implementáciu jazykového plánovania na základe odporúčaní, ktoré vypracovali lingvisti. Problémom tohto pokusu však bolo, že išlo o reformu lingvistickú vypracovanú jazykovedcami a implementáciou bola poverená AAJ v Káhire, ktorá však nemá dosah na politiku vzdelávania a v podstate žiadnu exekutívnu moc. Problém zjednodušenia gramatiky je však komplexnejší a potrebuje riešenie ako na jazykovej, tak na metodologickej úrovni.

V roku 1942 egyptský minister školstva poveril AAJ, aby sa ujala úlohy zjednodušenia gramatiky. Následne sa v roku 1945 na konferencii v AAJ v Káhire preštudovali odporúčania a dohodlo sa na ďalšom postupe. Rok 1947 je významným rokom, pretože bola zvolaná Prvá arabská kultúrna konferencia, ktorá sa konala pod záštitou Ligy arabských štátov (ďalej len LAŠ), kde sa opäť prerokúvali návrhy na možné riešenia. Keďže LAŠ so svojou Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization (ALECSO – Vzdelávacia, kultúrna a vedecká organizácia Ligy arabských štátov) má panarabský charakter, jej rozhodnutia sa neobmedzujú na špecifickú arabskú krajinu. Projekt zjednodušenia gramatiky tak získal charakter celoarabského problému, keďže dovtedy vyvíjané aktivity boli hlavne AAJ v Káhire. Liga vtedy odporučila, aby arabské vlády predložené návrhy začlenili do svojho programu a implementovali ich.

Keď Zväz akademií arabského jazyka zvolal svoju prvú konferenciu v roku 1956 v Damasku, projekt zjednodušenia gramatiky sa stal opäť aktuálnym. Avšak znovu sa nedarilo uskutočniť dané projekty, najmä kvôli rozdielnym stanoviskám akademií v Bagdade a Damasku.

Neskoršie konferencie sa venovali priamo danej problematike z oboch aspektov – ako lingvistického, tak aj metodologického. V roku 1976 sa pripravovalo zvolanie diskusie, ktorá sa týkala zjednodušenia vyučovania arabského jazyka (*Tajsīr taʿlīm al-luġa al-ʿarabīja*) v Alžírsku (ibid. s. 160). Avšak všetky tieto projekty skončili neúspechom. Tento neúspech možno pripísať nejednotnosti arabských lingvistov a rozličným postojom akadémií arabského jazyka. Takisto sa domnievame, že svoju úlohu zohralo aj vylúčenie pedagógov a vychovávateľov, ktorí by týmto trochu abstraktným lingvistickým projektom a návrhom dali podobu aplikovateľnú v bežnom živote. Zvolanie arabskej kultúrnej konferencie je dôkazom toho, že povedomie o tomto probléme existuje ako na medzivládnej, tak aj na medzištátnej oficiálnej úrovni, no nedostatok konsenzu a vhodne koordinovaných implementovateľných stratégií vopred predurčuje akékoľvek inovačné projekty na neúspech.

Výkonná rola teda opäť zostala na pleciach arabských akadémií, ktoré sa usilovali o implementáciu opatrení. Po predchádzajúcich skúsenostiach s nedostatkom koordinácie a problémom aplikovateľnosti odporúčani sa v druhej polovici sedemdesiatych rokov presunul záujem na zjednodušenie jazykovej výučby (*tajsīr al-taʿlīm*, ibid. s. 160). Ministerstvo sa napríklad snažilo, v súlade s najnovšími lingvistickými a metodologickými poznatkami z výučby jazykov, o uplatnenie moderných metód vo vyučovaní jazyka s dôrazom na metódu „AUDIO-LINGUA“, ktorá kladie dôraz na počutie a následnú reprodukciu počutého. Takisto sa koncom sedemdesiatych rokov konečne začínajú vydávať knihy, ktoré chceli presadiť myšlienku zjednodušenia. Môžeme teda dúfať, že s postupom času uzrie svetlo sveta publikácia, ktorá by podávala zjednodušený model arabskej gramatiky záväzný pre všetky arabské krajiny, ktorý by sa zaviedol do školstva. Takto by, podľa nášho názoru, boli splnené podmienky na úspešnú implementáciu projektu zjednodušenia gramatiky s faktickým dopadom, ktorý by zasahoval úroveň jazykovú (jazykovedná príprava) aj metodologickú (tréning vychovávateľov, pedagógov), pričom by bol zároveň krytý inštitúciami (akadémie arabského jazyka, ministerstvá), ktoré by mu dávali oficiálny a zákonný charakter.

3 Reformátori – reformy – výsledky

Pokusy o reformu arabského jazyka, na rozdiel napr. od pokusov o nápravu gramatických chýb (*alḥān*) opísaných v zbierkach autorov ako al-Ġāḥiz, al-Ḥalīl, Ibn Ġannī nesiachajú do takej ďalekej minulosti a nie sú až natoľko radikálne. Príčiny snád' možno hľadať v náboženskom zaťažení, ktoré so sebou arabčina ako každý liturgický jazyk nesie, a takisto v nenapodobiteľnosti Koránu (*al-iʿğāz*), ktorá je jedným z prvkov islámskej vierouky. Znamenalo by to tvrdenie, že jazyk Zjavenia predsa len nie je taký dokonalý, ako sa predtým predpokladalo. Čiže prvé seriózne a radikálne pokusy o reformu jazyka a odvážne tvrdenia, že je ťažkopádny a nevhodný pre modernú dobu, sú späté s prvými dekadami minulého storočia, keď autorita islámskych duchovných slabne a arabský svet sa pomaly adaptuje na požiadavky súčasnosti. Takisto je celkom prirodzené, že popud vychádza od ľudí vzdelaných na Západe, avšak hlboko spätých s tradičnou arabsko-islámskou kultúrou.

Jednou z osobností na domácej scéne je aj egyptský intelektuál, literát a spisovateľ Ṭahā Ḥusajn, ktorý bol istý čas ministrom školstva. Vtedy už čas dostatočne dozrel na to, aby bolo možné navrhnúť sekularizáciu arabského jazyka, ktorý sa už ďalej nemal vnímať ako nositeľ nadčasových náboženských hodnôt, ale aj ako prostriedok na dorozumievanie (*wasīla li-l-taʿbīr*) neoddeliteľne spätý s procesom myslenia.

V tridsiatych rokoch minulého storočia bol vplyv „bášť“ (Univerzita al-Azhar v Káhire, Qajruwán v Tunisku a Zajtúnja v Maroku) arabského jazyka a islámu ešte stále veľmi silný. Netreba zabúdať, že aj veľký reformátor Ṭahā Ḥusajn bol odchovancom al-Azharu. Vyučovanie v týchto inštitúciách ešte stále prebiehalo podľa stredovekých prežitých vzorov, kde bolo hlavnou vyučovacou technikou memorovanie a gramatické kategórie v podstate nezmenené od čias gramatických škôl v Basre a Kúfe. Nemalú úlohu v konzervácii arabčiny zohrávajú aj inštitúcie ako je napr. koránová škola (*kuttāb/katātib*).

Ṭahā Ḥusajn bol veľkým zástancom myšlienky, že arabský jazyk by sa mal zjednodušiť, sprístupniť ľudu a oslobodiť od náboženského zaťaženia. Na základe jeho podnetov začal Egypt v tridsiatych rokoch skutočne vytvárať niečo, čo by sa dalo nazvať jazykovou politikou a plánovaním. Ako v mnohých iných veciach, aj v tomto patrí Egyptanom prvenstvo. Od nich sa neskôr myšlienky šírili do Sýrie, Iraku, Maroka a tamojších akadémií.

Jednotlivé reformy by sa dali zhrnúť do nasledovných bodov:

1. odstránenie málo používaných pádov
2. zjednodušenie skloňovania
3. oslobodenie sa od početnosti foriem
4. používanie foriem, ktoré majú svoj odraz v dialektoch

3.1 Radikálny prístup

Do skupiny radikálov požadujúcich zásadnú reštrukturalizáciu arabčiny patrí aj Anīs Frajḥa z Americkej univerzity v Bejrúte. Jeho novátorský prístup k arabčine vyvolal značný ohlas v arabskom svete už aj preto, že sa rozhodol porušiť štruktúry jazyka, ktorý majú Arabi vo veľkej úcte. Tvrdí, že moderná spisovná arabčina nemá potenciál na to, aby nahradila regionálne dialekty ako spontánny ústny prostriedok komunikácie, ale takisto zastáva názor, že žiadny z regionálnych dialektov, alebo ani jeden z variantov jazyka, by sa nemal prijať záväzne pre celý arabofónny svet.

Návrhy A. Frajḥu spočívajú na nasledovných bodoch:

- a) používanie kultivovanej spisovnej arabčiny, ktorá je oslobodená od jej archaických charakteristík a je blízka rôznym dialektom. Táto „kultivovaná“ arabčina sa bude používať ako literárne médium
- b) kodifikácia a normalizácia fonologických, morfológických a syntaktických charakteristík tejto reformovanej spisovnej arabčiny
- c) prijatie tohto nového štandardu všetkými Arabmi
- d) prijatie abecedy/písma založeného na latinke všetkými Arabmi

Na rozdiel od takmer všetkých ostatných reformátorov, ktorí si za základ na pretvorenie arabčiny zvolili rané práce starých arabských gramatikov (napr. Šawqī Ǧajf), Anīs Frajḥa navrhuje používanie modernej MSA. Je jasné, že takýto radikálny reformný plán sa nemohol stretnúť s úspechom, keďže zasahuje do veľmi citlivých sfér jazyka. Treba vziať do úvahy, že hádky medzi zástancami MSA a zástancami regionálnych dialektov (ďalej len RD) trvajú dodnes. A tak ďalší zo série projektov zjednodušenia arabskej gramatiky bol odsúdený na neúspech.

3.2 Umiernený prístup

V prácach AAJ, ktoré sa venujú zjednodušeniu gramatiky, sa pravidelne objavuje meno Šawqī Ďajf. Aj keď patrí k tým, čo preferujú umiernený prístup k zjednodušeniu gramatiky, ani jeho umiernený prístup nebol celkom prijatý. AAJ je známa svojou konzervatívnosťou a preferenciami, ktoré dáva menej radikálnym projektom. Š. Ďajf predložil tri pokusy o zjednodušenie gramatiky. Prvým pokusom bol prístup, ktorý bol obsiahnutý v knihe *Al-radd ʿalā al-nuḥā li-Ibn Maḏā* (Odpoveď gramatikom od Ibn Maḏā) z roku 1947. Druhý, úspešnejší, pokus bol z roku 1977, z ktorého AAJ značnú časť návrhu prijala v roku 1979. A konečne tretí pokus z roku 1981 predstavený v prednáške pre akadémiu (Ďajf, 1993, s. 65).

Š. Ďajf si úmyselne vyberá pre svoju prácu názov *Tagdīd al-naḥw* (Obnovenie gramatiky), pretože podľa jeho vlastných slov nejde o zjednodušenie gramatiky, lebo v tomto prípade by už sám názov implikoval, že arabská gramatika je ťažká. Vyjadruje sa, že ide skôr o jej obnovenie ako zjednodušenie. Kniha sa delí na úvod a 5 častí.

V prvej časti sa venuje výslovnosti a rozdeleniu slovies. Druhá časť pojednáva o rozdelení mien (*al-asmāʿ*), špeciálne dlhé pasáže sú venované detailnému rozboru prídavných mien (*al-šifāt*) a ich derivátov (*al-muštaqqāt*). V zásade však ani jedna z častí neponúka radikálne riešenie, ktoré by obsahovalo reštrukturalizáciu arabského jazyka. Tretia časť je venovaná pádom a vetným členom (*al-marfīʿāt*). Obsahom štvrtej časti sú predmety (*al-mansūbāt*). Piata časť – *al-takammulāt* – je venovaná tvarom slovies v minulosti a prítomnosti. Sám Š. Ďajf o svojej knihe tvrdí:

„Z toho, čo sme napísali vyplýva, že táto kniha prísne zachováva podobu charakteristík arabského jazyka a jeho tvarov v oblasti morfológie a flexie. Je to však zachovanie, ktoré viedlo k nevyhnutým prídaniam a novým kategóriám v knihe.“ (1993, s. 3)

Základom pre napísanie jeho kníh bol pocit, že arabský jazyk postihlo niečo, čo by sa dalo nazvať „neschopnosť“ a „odchýlka“ – *al-ʿwāḡ wa al-inḥirāf* (ibid. s. 3). Nie je to prvý pokus o zjednodušenie gramatiky. Už v skorých raných dobách arabsko-islámskej kultúry al-Ġāḥiẓ požaduje od učiteľov arabčiny, aby ju zjednodušili a vystačili si so základnými gramatickými pravidlami, ktoré garantujú bezchybnosť a správnosť.

V roku 1938 bol založený výbor na Ministerstve vzdelávania (*Wizārat al-maʿārif*), terajšom Ministerstve výchovy a vzdelávania, ktorý mal za úlohu zjednodušiť gramatiku, morfológiu a štylistiku. Bol zložený z najväčších odborníkov v daných odboroch. Výbor začal so zjednodušovaním flexie a bol zástancom myšlienky, že je potrebné zbaviť sa virtuálnej (*taqdīrī*) flexie ako v nasledovných prípadoch: *al-fatā*, *al-dārī*, *kitābī* (mladík, motív, moja kniha). Takisto ako je potrebné zbaviť sa virtuálnej flexie, výbor navrhuje odstránenie substitutívnej (*maḥallī*) flexie pri nesklonných menách (*al-asmāʿ al-mabnīja*). Tak je to napr. v prípade *ḥādā kitāb* (Toto je kniha), kde *ḥādā* predstavuje nesklonný podmet reprezentovaný nulou (0) alebo *sukūnom* (°). Tieto informácie sú redundantné, nijako nepomáhajú výslovnosti a treba sa ich zbaviť. A preto sa výbor rozhodol odstrániť oba typy flexie: virtuálnu (*taqdīrī*) v slovách a substitutívnu (*maḥallī*) vo vetách.

Vtedajšie gramatiky rozdeľovali flektívne indikátory do dvoch skupín:

- a) pôvodné (*ašlīja*): (*al-ḍamma* (u), *al-faṭḥa* (a), *al-kasra* (i) a *al-ġazam* (0))
- b) odvodené (*farʿīja*), ktoré sa ďalej delia do dvoch podskupín:

- bi) podskupina v ktorej *al-kasra* (i) zastupuje *al-damma* (u) a naopak
- bií) podskupina v ktorej samohlásky (*hurūf al-illa*) zastupujú klasické písmená (*al-ḥarakāt*)

Ďalším nedávnym pokusom, ktorému bola venovaná veľká pozornosť zo strany AAJ, je dielo Ibrāhima Muṣṭafā v jeho knihe *Iḥyā al-naḥw* (Oživenie gramatiky), v ktorom autor pojednáva o návrhoch výboru Ministerstva vzdelávania, ktorý bol založený v roku 1938.

Š. ʔajf o uvedenej knihe „*Al-radd ʿalā al-nuḥā li-Ibn Maḍā*“ v úvode spomína tri základné princípy na zjednodušenie gramatiky:

1. opätovná koordinácia gramatických kategórií
2. zrušenie virtuálnej aj substitutívnej flexie
3. zrušenie flexie, pokiaľ špeciálne nepomáha pri výslovnosti slova

V roku 1977 Š. ʔ a j f predložil akadémii projekt, ku ktorému pridal ešte jeden, štvrtý princíp:

4. stanovenie definície a precíznych regulácií pre ťažké gramatické kategórie.

Tieto princípy boli prerokované v AAJ a v zhode s ich politikou navrhovania veľmi jemných zmien, ktoré v podstate nemajú vplyv na reálnu jazykovú situáciu v arabských krajinách a zásadne neriešia diglosívnú situáciu, bola veľká časť týchto návrhov prijatá. V roku 1981 Š. ʔajf v prednáške pre AAJ (ʔajf, 1993, s. 4) navrhol ďalšie dve opatrenia:

1. zrušenie redundantných jednotiek v školskej gramatike
2. pridanie dôležitých jednotiek do školskej gramatiky, ktoré tam predtým neboli prítomné

Ako môžeme vidieť z predchádzajúcich návrhov, Š. ʔajf nežiada zásadnú reštrukturalizáciu arabskej gramatiky, navrhuje skôr nepatrné zmeny v morfológii a gramatike, ktoré sa však nedotýkajú arabského písma, ktoré necháva nepovšimnuté.

4 Prehľad návrhov na zjednodušenie gramatiky od začiatku *hidžry* po modernú dobu

4.1. Starí reformátori

Myšlienka reformy arabského jazyka nie je nová. Už predchádzajúce generácie si boli vedomé jej potreby, avšak náboženské zaťaženie zabráňovalo akýmkoľvek radikálnejším zásahom do jazyka. Jednou z prvých kníh je aj výzva Ibn Maḍā al-Qur ṭubiho v jeho knihe *Al-radd ʿalā al-nuḥā* (Odpoveď gramatikom) na zrušenie konceptu agensa v gramatike a všetkého, čo s tým súvisí (ibid. s. 4). Počas obdobia arabského obrodovania (koniec devätnásteho – začiatok dvadsiateho storočia) sa tomuto problému okrajovo venujú práce Rifāʿa al-Ṭaḥṭawīho, Ḥanaḥi Nāṣifa a Muṣṭafā Amīna.

4.2. Noví reformátori

Reformy a reformátorov arabského jazyka, ktorých by sme mohli nazývať modernými, možno umiestniť na časovej osi zhruba do obdobia arabského obrodovania, keď nastáva vše-

obecné oživenie na poli literárnom a myšlienkovom a celá arabská kultúra sa po stáročiach stagnácie posúva dopredu.

Jedným z prvých a oddaných zástancov tejto myšlienky oživenia je veľký egyptský reformátor Rifā'a al-Ṭaḥṭāwī (1873 – 1901), ktorý cítil potrebu podobnej knihy na egyptskej pôde. Treba si uvedomiť, že v tých časoch Egypt udával tempo vývoja aj v ostatných arabských krajinách v rôznych sférach. Rovnako ako Ṭahā Ḥusajn, iný egyptský intelektuál spomínaný vyššie, mal klasické vzdelanie z univerzity al-Azhar a bol vystavený západnej kultúre, keď bol ako *imām* (islámsky duchovný) pre študentov vyslaný do Francúzska. Vo svetle daných skutočností by sme mohli rozdeliť reformátorov do dvoch skupín starí, ktorí cítili potrebu reformovať jazyk vyvolanú zvnútra arabskej spoločnosti (Ibn Maḍā al-Qurṭubī, al-Ġāḥiz, atď.) a moderní, ktorí si uvedomili nevyhnutnosť reformy arabského jazyka zvonka, po kontakte so Západom a pocitoch menejcennosti v technologickej a vedeckej úrovni vtedajšieho Egypta (Ṭahā Ḥusajn, Rifā'a al-Ṭaḥṭāwī).

Zaujímavým faktom je, že keď sa počas islámskeho stredoveku prekladali grécke filozofické, matematické a iné diela, nikto necítil, že by arabský jazyk nebol vhodným prostriedkom na preklad rozličných gréckych termínov. V podstate až v modernej dobe, pri preklade francúzskych diel z oblasti práva, sa pociťuje štruktúrna rozdielnosť arabského jazyka a jeho vhodnosť či nevhodnosť na preklad. Tu existujú takisto dve skupiny ľudí, prvá tvrdí, že je to chyba jazyka, ktorý nie je vhodný na transfer moderných vedeckých a technologických termínov, podľa druhej problém leží niekde inde, a to v raketovom tempe, ktorým Západ uskutočnil priemyselnú revolúciu a obrovský rozmach technológií a vied.

Odpoveď na túto potrebu je zosobnená v knihe od Rifā'a al-Ṭaḥṭāwīho, ktorú nazval „*Al-tuḥfa al-maktabīja fī taqrīb al-luġa al-ʿarabīja* (Poklad knižničný v priblížení arabského jazyka) (ibid., 1993, s. 26). Francúzsky vplyv je tu citeľný napríklad aj v taxonómii gramatických kategórií, ktoré podľa francúzskeho vzoru rozdeľuje do jeho špeciálneho rozvrhu (*al-ġadwal al-chāṣṣ bih*), reformujúc tak systém zdedený od starých arabských gramatikov.

Ṭaḥṭāwīho systém čoskoro prináša ďalšie výsledky a síce v osobe Ḥanaḍī Nāṣifa, absolventa školy s názvom *Madrasat dār al-ʿulūm*, ktorý zosobňuje ducha doby t. j. kombináciu al-Azharského vzdelania s európskou modernou dobou. Spolu s niekoľkými priateľmi vydáva knihu nazvanú *qawā'id al-luġa al-ʿarabīja* (Pravidlá arabského jazyka) (ibid., 1993, s. 26), ktorá je určená študentom stredných škôl a je ďalším zjednodušením gramatiky. Tieto dve diela boli dostupné študentom počas obdobia arabského obrodzenia. Ich jediným nedostatkom však je ich odtrhnutosť od reality a absencia metodologického a psycholingvistického modelu, ktorý by sa dal prakticky uplatniť vo vzdelaní, čo sa neskôr zopakovalo aj pri modernejších pokusoch o reformy, ktoré boli zastrešené aj panarabskými inštitúciami. Tento problém čiastočne rieši kniha, či vlastne už učebnica od dvojice autorov ʿAlī al-Džārima a Muṣṭafā Amīna, ktorá je už rozšírená o tento veľmi potrebný aspekt. Za jej najväčší prínos by sa dal označiť fakt, že jednotlivé gramatické kategórie (*abwāb al-naḥw*) priradili k jednotlivým stupňom vzdelania (*sanawāt al-taʿlīm*) (ibid. 1993, s. 27) – model, ktorý ako sa domnievame, dovtedy absentoval v knihách o gramatike.

5. Arabizácia - projekt, ktorý sa neuskutočnil

Taʿrīb, alebo arabizácia, sa týka hlavne oblastí Maġribu, kde bola silná koloniálna prítomnosť a ako odpoveď na to vznikla agresívna reakcia domácej populácie, ktorá sa usilovala

o návrat k pôvodným arabsko-islámskym hodnotám. Jeho princípy by sa dali zhrnúť pod nasledovný spoločný menovateľ – zachovanie čistoty arabského jazyka a zároveň jeho obohatenie (Rūḥī al-Fajšal, Samr, 1989, s. 161).

5.1 Úvod

Pod vplyvom týchto okolností si mnohí vodcovia, reformátori a spisovatelia, obhajujúci sociálne a kultúrne zmeny v arabskej spoločnosti, boli vedomí potreby obnovy jazyka aj kultúry ako takej, aby bola schopná po období úpadku a období kolonizácie držať krok s modernou civilizáciou. Prístupy k tomuto problému sa rôznia, avšak názorová zhoda je v otázke cieľa tohto procesu obrodenia: „Aby arabská spoločnosť zostala zachovaná“ (Chejne, 1969, s. 92). Toto však nie je možné dosiahnuť bez toho, aby si národ zachoval pôvodný charakter a identitu. Arabská obroda musí mať čisto arabský charakter a nemá bezhlavo prijímať vzory zo Západu.

5.2 Historický exkurz

Začiatky *taʿrību* v zmysle arabizácie sa datujú už od Abbásovského kalifátu. Zástancovia tvrdia, že s uplatnením týchto princípov v dnešnej, modernej dobe by takisto nemali byť problémy, keďže v dávnej minulosti sa arabizovali grécke filozofické a iné diela bez väčších problémov a takisto donedávna nebol väčší problém s prekladom závažných diel francúzskych a anglických, a to najmä z oblasti práva a administratívy do arabčiny. Avšak s príchodom dvadsiateho storočia sa začínajú skutočné problémy, keďže vedy na Západe sa začínajú rozdeľovať a zároveň veľmi úzko špecializovať a narábať so špecifickým pojmovým aparátom. Tento problém, ktorý by sa možno dal nazvať „nestíhanie tempa vývoja“, používajú mnohí odporcovia modernej spisovnej arabčiny ako protiargument a tvrdia, že MSA ako taká už nie je schopná reagovať na potreby modernej doby. Odpoveďou na to sú hlasy tých, ktorí tvrdia, že problém nie je v jazyku samotnom, ale spočíva skôr v úrovni technologického a technického vývoja v arabskom svete, ktorý ešte stále značne zaostáva za Západom. Problémom vedeckej terminológie a vstupu cudzej terminológie do arabského jazyka so zameraním na špeciálnu kategóriu afigovaných internacionalizmov sa venuje práca Martina Krakovského, v ktorej sa snaží dokázať, že už odlišná štruktúra samotného jazyka vylučuje príjem a integrovanie afigovaných internacionalizmov:

„Arabský (semitský) nesúvislý koreň s priradenou vnútrokoreňovou vokalizáciou predstavuje uzatvorenú jednotku kmeňa, resp. slova, ktorá umožňuje iba minimálnu, presne vymedzenú afixálnu modifikáciu na báze obmedzeného súboru domácich derivačných formantov zabezpečujúcich prechod od kmeňových štruktúr akejkoľvek hierarchickej charakteristiky ku slovu a jeho derivátom. Arabčina do štruktúrnej zostavy slova bežne nepripúšťa integráciu žiadnych iných ako tradičných arabských slovotvorných formantov. Týka sa to prirodzene aj afixálnych formantov, ktoré vzhľadom na svoje odlišné postavenie v systéme slovotvorby oproti charakteru a postaveniu afixov v indoeurópskych jazykoch, majú v porovnaní s nimi, žiaľ, aj úplne odlišnú významovú charakteristiku.“ (Krakovský, 2009, s. 18).

Toto bol citovaný názor „zo Západu“, ktorý sa prišlo rozchádzať s viacerými názormi jazykovedcov oblasti arabského kultúrneho okruhu, ktorí hľadajú a vidia príčinu v ľuďoch,

a nie v jazyku. Za príklad dávajú kultúry ako sú napr. Japonsko a Izrael, kde sa veda a výskum robí v domácom jazyku a preberanie cudzích „kultúrnych“ vzorov nezapríčinilo jazykový úpadok v danej krajine. Tu by sme však mohli namietat', ako si potom arabčina poradí s termínmi, ktoré sú úplne cudzie jej civilizačnému a kultúrnemu *milieu*, veď dnes už na Západe dlho rozšírený koncept ako je sekularizmus je arabsko-islámskemu okruhu úplne cudzí. Samotný autor tejto práce bol na konferencii o medzikultúrnej spolupráci, ktorá sa konala v októbri 2006 v Barcelone a bola simultánne tlmočená medziiným aj do arabského jazyka, svedkom toho, ako delegáti doslova vyskočili so svojich kresiel pri zmienke, že sekularizmus (*al-'ilmānīja*) by sa mal stať novým rámcom pre budúcu interkultúrnú spoluprácu v Eurostredomorskom regióne. Je len logické, že sa potom stretávame s jeho odmietnutím v regióne, kde idey práva náboženstva a štátu sú neoddeliteľne spojené.

6. Spochybnenie argumentu o arabizácii gréckych diel

Nie všetci arabskí jazykovedci zastávajú názor, že arabizácia gréckych filozofických a matematických diel v staroveku bola rovnakou výzvou, akou je arabizácia moderných vied. Dr. Fu'ād Zakarijā doslova hovorí:

„Arabi začali arabizovať grécke vedy v čase, keď už ony (grécke vedy) neboli produktívne. A robili to v čase, keď bola arabsko-islámska civilizácia na svojom vrchole. Avšak dnes je arabská obec slabá a neproduktívna. Civilizácia čelí neustálej zmene, alternácii a iným národom, ktoré sú expanzívne“ (Zakarijā, 1987, s. 31 – 32).

7. Moderné pokusy o *ta'arīb*

Nie je dobré neustále opakovať, že ak boli Arabi schopní arabizovať v minulosti, tak to dokážu aj v prítomnosti. Napriek mnohým pokusom o založenie inštitúcií možno konštatovať, že projekt *ta'arīb* si na svoje ozajstné uskutočnenie bude musieť ešte počkať, či už v regionálnom alebo panarabskom meradle.

Napriek všeobecne nepriaznivému obrazu o arabizácii boli Arabi schopní predsa len vybojovať malé úspešné bitky na tomto poli. K nim napríklad patrí aj úspešný pokus AAJ v Damasku o arabizáciu medicíny, rovnako ako sa akadémii v Jordánsku podarilo arabizovať niekoľko vedeckých kníh (Rūḥī al-Fajšal, Samr, 1989, s. 161). Jedným zo závažných faktorov je založenie Úradu pre koordináciu arabizácie (*Maktab tansīq al-ta'arīb*) v Rabate v Maroku (ibid., 1989, s. 161).

Faktom však zostáva, že celý proces arabizácie je pomalý a ani za posledné obdobie nedosiahol výnimočné výsledky. Takisto sa zodpovední možno mýlia v predpoklade, že *ta'arīb* rovnako ako *tajšīr*, sú len čisto jazykovými problémami. Keď sa potom zverí úloha vyššej zaštitujúcej inštitúcii, ako je napr. LAŠ, častokrát sa uprednostnia regionálne záujmy pred panarabskými. A takisto LAŠ „nedisponuje dostatočnými materiálnymi a ľudskými zdrojmi, aby vyhověla úradu pre koordináciu arabizácie, ktorý jej podlieha“ (ibid., 1989, s. 165).

Úsilie zamerané na zjednocovanie a štandardizáciu jazyka naberalo na intenzite už v prvých desaťročiach dvadsiateho storočia. So založením LAŠ v marci roku 1945 sa nádeje Arabov opäť upreli panarabským smerom a takisto jazykové problémy dostali charakter záujmu inštitúcie, ktorá sa nezaujíma čisto len o jazykové otázky a jej rozhodnutia majú aj aplikovateľný dosah. Jedným z jej najúspešnejších orgánov je aj Výbor pre kultúru a vzdelanie

ALECSO. V novembri roku 1946 sa arabské krajiny dohodli, že jazyk sa bude naďalej štandardizovať a bude prostriedkom vedeckej komunikácie. V článku sa uvádza:

„Štáty Arabskej ligy budú pracovať na štandardizácii vedeckých termínov, a to prostredníctvom zasadaní, kongresov a spoločných komisií, ktoré zriadia, a prostredníctvom bulletinov, ktoré tieto inštitúcie budú vydávať. Budú pracovať na tom, aby arabčina bola schopná vyjadriť všetky prejavy myslenia a modernej vedy a aby bola vyučovacím jazykom vo všetkých predmetoch a na všetkých vzdelávacích úrovniach vo všetkých arabských krajinách (Chejne, 1969, s. 121).

Ako sme sa v predchádzajúcich častiach pokúšali demonštrovať, aj samotní Arabi sú si vedomí istej potreby zjednodušenia v jazyku. Často sú ich pokusy chaotické a nemajú vplyv na menej vzdelané vrstvy. Inštitúcie sa zase nevedia dohodnúť a chýba tu aj všeobecná a jednotná jazyková politika. Mnoho pokusov bolo realizovaných v dávnej aj nedávnej minulosti, no len budúcnosť ukáže, aké to prinesie faktické výsledky.

Bibliografia

- AL-ŠABĪBĪ, Muḥammad Riḍā: Bajna al-fuṣḥā wa lahğātihā. In: MML[°]A, január 1952.
- CHEJNE, Anwar G.: The Arabic Language, its Role in History. Minnesota: 1969.
- ḌAJF, Šawqī: Tajsīr al-naḥw al-taʿlīmī qadīman wa hadīṭan. Káhira, Dār al-Maʿārif, 1993.
- FRAJĤA, Anīs: Tabsīṭ qawāʿid al-luġa al-ʿarabīja ʿalā ʿusus ġadīda. Bejrút: 1959.
- KRAKOVSKÝ, Martin: Integrácia afixálnych internacionalizmov do slovníka modernej spisovnej arabčiny. Dizertačná práca, rkp., 2009.
- RŪḤĪ AL-FAJŠAL, Samr: Al-muškala al-luġawīja al-ʿarabīja. In: Al-šuʿūn al-ʿarabīja, vydanie 58, marec, 1989.
- ZAKARĪJĀ, Fuʿād: Ḥiṭāb ilā al-ʿaql al-ʿarabī. Kuwajt, Kitāb al-ʿarabī, 1987.